

האליזר

עלון לשבת קודש

דברי מחשבה והלכה, ומהנעשה בבתי הכנסת

נושא השבוע: דיני ממונות (כז)

ד' אייר תשפ"א 1370 (שנה כו')

ההפטרה: "וארבעה אנשים" (מלכים ב, ז)

פרשת תזריע-מצורע

"נָגַע צִרְעָתָ כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם" (ויקרא טו)

"צרעת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם" - סופי תיבות "מיתה", רמז למה שאמרו חז"ל בגמרא (נדרים סד): "עני, מצורע, עיוור ומי שאין לו בנים חשובים כמתים".

ישנם התנהגויות מסוימות שאדם עשוי למשוך על עצמו **צרעת** - ונגעים בעור כגון: שמדבר לשון הרע או למשוך על עצמו **עניות** - כגון: שעוסק בהלוואות בריבית [ללא היתר עיסקא] ועל זה אומרת הגמרא (בבא מציעא עא): שכל המלווה בריבית נכסיו מתמוטטין ומגיע לכלל עניות וגם כסף הכשר שיש בידו מתערב עם האיסור והוא מאבדו ר"ל, הכדאי?!

"וְאִם דָּל הוּא וְאֵין יָדוֹ מִשְׁלָתָ..." (יד, כא)

אומר רבי ישראל מאיר הכהן, בעל ה"חפץ החיים" צוק"ל: כשם שמצינו קרבן עשיר וקרבן עני, שכל אדם מביא קרבן כפי יכולתו ואמצעיו הכספיים. הוא הדין בענייני עבודת הבורא - מה שנחשב להישג נכבד בשביל האיש הפשוט שלא זכה להסתופף בנעוריו באוהלה של תורה אינו מספיק לתלמיד חכם מופלג שבכוחו להשיג יותר בתחום הרוחני ומוטל עליו להקריב מאישיותו הרוחניות גם על סביבתו. כל אדם מיישראל צריך למצות את מלוא כוחותיו הרוחניים הטמונים בו כדי להגיע למירב ההישגים בתורה וביראת שמים בהתאם ליכולותיו האישיות, ולא להשוות עצמו לאחרים ולהתייאש.

סיפר הרב יעקב אליצור, מרצה בכיר בערכים: במסגרת הרצאותי בחוגי בית מטעם ארגון ערכים ברחבי הארץ הצמידו לי נהג שייקה אותי להרצאות. באחת הפעמים הסתיימה הרצאתי מאוחר בלילה, וכשחזרתי לרכב הנהג קיטר על הזמן הרב שחיכה ושאלו לו מספיק שעות שינה ושמחר מחכה לו יום גדוש של נסיעות, ניסיתי להרגיעו... והנהג סיפר כי הייתה לו חנות מצליחה מאד והוא הרוויח ממנה יפה אך לאחרונה הוא נחל הפסדים ונכנס לחובות גדולים ואין הוא יודע כיצד לצאת מהמצב, וכי אין לו טעם בחיים... עודדתי אותו שכסף זה לא הכל בחיים, וב"ה יש לו משפחה, אישה וילדים ואף נכדים והם יותר חשובים ויקרים מכל רכוש שהיה ויהיה לו בחיים ואל לו להתייאש....

לאחר תקופה כבר לא ראיתי אותו בהסעות, לאחר מס' חודשים נזדמן לי להיכנס לחנות ענקית ומפוארת והנה את מי אני רואה שם בתור מנהל חנות? את אותו נהג - "שלא ראה שום מוצא לחייו מהחובות". הוא קבלני במאור פנים וסיפר לי כי חתנו עשה עסק והרוויח הון וסייע בידו להתאושש ולקום על רגליו וב"ה חזר להרוויח כמקודם ואף הרבה יותר....

ההלוואה שהצילה

מעשה שהיה

בשכונת מגורים שקטה בפאתי מונסי שבניו יורק, התגורר ר' קלמן א. שנודע בקרב מכריו ורעיו כיהודי ירא שמים, המוצא את פרנסתו בייבוא מסין. מספר פעמים בשנה נפרד ר' קלמן ממשפחתו וממכריו, ועולה על המטוס בואכה בייג'ין הרחוקה, שם הוא רוכש סחורה מגוונת במחירי מציאה, אותה הוא מוכר בארה"ב ברווח נאה, ומכאן פרנסתו. במשך שנים התנהל מסחרו של ר' קלמן על מי מנוחות, עד להסתבכות אחת.

ע"פ לוח "אור החיים" של אופק תל אביב * לא לדבר בתפילה * סוף זמן ק"ש לשבוע הבעל"ט 8:45-8:41

כניסת שבת: 6:51 יציאת שבת: 7:43 יציאת ש"ס ר"ת: 8:32

היה זה באמצע החורף, ר' קלמן הופתע לגלות כי הפעם חושיו המחוודים לא עמדו לו, והסחורה שייבא בראשית החורף הייתה פחותת ערך ומעוטת איכות. הוא נאלץ להשיב את הכסף לרוכשים, ומצא עצמו לראשונה בחייו מתמודד עם חור ענק בתקציב...

פרנסתו של ר' קלמן ניזוקה קשות, אך חששו העיקרי היה לקראת הנסיעה הבאה. הן כדי לנסוע לסין לייבא סחורה, הוא זקוק לסכום עתק, רבבות דולרים במזומן. בדרך כלל לא הייתה לו כל בעיה בכך, כי סכום הכסף עמד הכן מהכנסות מסע הייבוא הקודם. אלא שהפעם – הכסף איננו, מה עושים? כיצד מתמודדים? ומהיכן תתפרנס המשפחה עד לשיקום העסק מהנזקים הקשים? שבועות מספר התהלך ר' קלמן, כשעננה מרחפת מעל ראשו, עד שחש שאין עוד ברירה. ביום רביעי אחד, החליט לקום ולעשות מעשה, על אף אי הנעימות הרבה שבדבר. בראש חפוי ועיניים מבוישות, ניגש בבית הכנסת לידידו ר' משה, וביקש לשוחח אתו על נושא חשוב. "ר' משה, סליחה אם אני מטריח אותך, אך יש לי שאלה חשובה", פתח ר' קלמן ופרש בפניו את מצוקתו על העסק שנתקע, הנזקים הקשים, דאגת הפרנסה והמסע הבא שלא יכול לצאת לדרך בלי מזומנים ביד. לבסוף, העז לשאול: "אולי יש לך להלוות לי כסף לזמן מה".

ר' משה הופתע מהבקשה, הן ר' קלמן מוכר כסוחר מצליח ומרוויח, לא להאמין מה קרה לו... מחשבות שונות התרוצצו בראשו על סכום העתק המבוקש, על יושרו הידוע של ר' קלמן, על נפילתו ועל סיכויי ההצלחה הנוכחיים... נכון, ר' קלמן נודע עד עתה כאדם ישר ומהימן, אך עדיין, להפקיד בידיו סכום כסף כה רב? התמודדות קשה התחוללה באותם רגעים בליבו של ר' משה. הוא יודע היטב כי ב-בייסימינט – מרתף ביתו, נמצאת קופסת הנעליים הישנה, אותה הסב זה לא מכבר לכספת מאולתרת, ובה הטמין קרוב למאה אלף דולרים שהוא שומר לנישואי בתו. הסכום הזה יכול להציל את ר' קלמן עכשיו ולחזור זמן רב לפני שבתו תתארס, אך מנגד – יש גם את הסיכון שמי יודע מה יהיה בעסקים, ואולי ר' קלמן יפסיד שנית? ואולי ואולי... ואולי...

רק אחרי דקות ארוכות של מחשבה התאזר ר' משה בגבורה: "יש לי בבית", הנמיך את קולו, "סכום עתק, קרוב למאה אלף דולר, שחסכתי במשך השנים לצורך נישואי בתי הבכורה. עד אז יש עוד קצת זמן, ואני סומך עליך ובטוח שתצליח ולכן אני מוכן להלוות לך את הכסף במלואו למשך חמישה חודשים. עד אז – תעשה בו עסקים ותראה ברכה והצלחה!". עודם מדברים, וכבר עלו שניהם לביתו של ר' משה. ר' קלמן התבקש להמתין בסלון, בעוד ר' משה ממחר לרדת ל-'בייסימינט'. להפתעתו, הוא מבחין כי עוזרת הניקיון הייתה חרוצה במיוחד בשנה זו, וכבר ניקתה את ה-'בייסימינט' ללא התראה מוקדמת. חשש קל לשלום הכסף הזדחל לליבו...

הוא פנה לפינה בה היה מוטמן היטב הכסף, מתחת לערמת גרוטאות ישנות, אך מגלה כי הפינה נקיה מכל גרוטאה, חפה מכל קופסא. שניות בודדות לקח לו לעכל את המידע החדש והמטלטל: 'הכסף איננו, קופסת הנעליים נזרקה לאשפה על תכולתה היקרה' – הרהר בעגמת נפש עצומה ושבירון רוח בלתי נתפס. שוד ושבר! לבו של ר' משה חישב להישבר, מוחו הסתחרר. סכום עתק, הון תועפות, הלך אחר כבוד לפח האשפה! לא פחות ולא יותר! לא נעשה בו שימוש, לא הפסידו אותו בעסקה כושלת, לא התבזבו לחינם – אלא הפך לזבל! האם יש דרך למצוא אותו? אולי כבר הגיע למזבלה העירונית?

"מה יש?", עובדת הניקיון נבהלה משיחת הטלפון, והבירור על קופסת הנעליים החסרה, "אתם צריכים את הנעליים? אולי הן עוד בפח האשפה... הן פיניתי אותן רק אתמול – יום שלישי, ובמונסי מפנים את הזבל בשני ובחמישי. היום יום רביעי – מסתבר בהחלט שהנעליים עודן בזבל, אולי לא הכי נעים להגיע אליהן אבל זה אפשרי!", אמרה המנקה...

ר' משה שמע את הדברים, וזיק ניצת בעיניו. "לא נעים, כן נעים", הרהר, "זה כה דחוף!". הוא

לבש כפפות ומיהר לחדר האשפה, הגדוש עד אין קץ. במהירות ובזריזות כאחוז בהלה, הוציא את שקיות האשפה והעגלות בזו אחר זו, ושפך את תכולתן על המדרכה. הוא פתח שקית אחרי שקית, ולפתע בצבץ מרחוק משהו מוכר – הייתה זו קופסת הנעליים!

בצעדי ריקוד, אץ רץ ר' משה הביתה, חיבק את הקופסא בידי כשפיו ממלמל שבח לבורא עולם. בחדר פנימי וסגור, פתח את הקופסא וספר את השטרות שנית, אחת מהנה לא נעדרה... "אני לא מאמין! רבבות דולרים הושלכו לפח האשפה, ומבלים שם כבר יותר מיממה! אם לא הייתי מגלה את דבר האובדן היום, כבר לא הייתי זוכה לראותם עד עולם!".

הוא יצא מהחדר, וגילה את ר' קלמן יושב בסלון, וכוסס ציפורניו בעצבנות. כבר חלפה שעה מאוד ארוכה, מאז ירד ר' משה ל-'בייסמינט' להביא את הכסף, ועדיין לא חזר. עיניו אורו כשראה את ר' משה נכנס וצרור המזומנים בידי...

"איזה נס שביקשת ממני הלוואה!", אמר ר' משה והודה בחום לר' קלמן, "הצלת את הכסף שלי! בלעדיך – לא הייתי נזכר בכסף, ולא הייתי ממחר לחפשו! הרצון להלוות לך את הכסף הציל את הכסף, והציל אותי מאובדן סכום כה גדול!". ר' קלמן הביט בו בחוסר הבנה מושלם. אינו מבין על איזה אובדן מדובר, אינו קולט ממה הציל וכיצד? רק כשנרגע ר' משה הוא הצליח לספר לידידו את השתלשלות הדברים לאשורם...

"אם לא הייתי מתנדב לתת לך את ההלוואה", סיכם ר' משה, "הייתי מפסיד סכום שחסכתי במשך שנים. אם לבי היה נכנע ליצר שאמר 'אין מקום בטוח לכסף כמו בידיים שלי' – הייתי מגלה כי זה המקום הכי פחות בטוח... בזכות שסמכתי עליך והלכתי להביא לך את הכסף, גיליתי את דבר זריקתו לאשפה רגע לפני שהיה מאוחר מדי"...

וגם אם אין לנו כרגע מה להלוות, כמה חשוב להעניק לפחות את העידוד והתמיכה! גם מצוות ההלוואה מאירה באור יקרות את האחריות שלנו לתת לזולתנו את המפתח להצלחה, להעניק לו את הכלים. ומשעה שסייענו לחבר להצלחה, נפתחו בפנינו שערי הצלחה שמימיים!

(מתוך אתר דרשו ד' ועוזו)

הלכות גניבה גזילה [כז]

פינת ההלכה

א. אסור לגנוב או לגזול אפילו פחות משהו פרוטה בין מישראל בין מגוי, בין מגדול ובין מקטן (שו"ע חו"מ סי' שמח ס"א-ב, סי' שנט ס"א, ג).

גזל בריבית [ז]

ב. התורה אסרה להלוות וללוות בריבית (שו"ע יו"ד סי' קס ס"א) בין שההלוואה בכסף, באוכל או בדבר אחר (ע"פ חומש דבניס כג, כ, שו"ע סס, נשך כסף לגר"א פ"ז ס"א). יש אומרים שישוד האיסור מדין גזל (נשך כסף סי' ז עמ' סו-ס"ט).

ג. כל איסור ריבית הוא בהלוואה אבל בהשאלה אין איסור ריבית (טורי זהב יו"ד סי' קס"א ס"א, נשך כסף פ"א ס"ד חוט שני רבית לגר"א קל"ז עמ' קכ, רבית לאור ההלכה (ח) לגר"מ פניני ח"א פ"כ"א ס"ט, משנת רבית לגר"א לבנוני פ"ו ס"ק ה עמ' קל"א-קל"ב) וכל זה מותר דווקא בכלי/חפץ מושאל שיש בו בלאי (פחת עקב שימוש) שהתוספת שמשלמים ("ריבית") היא עבור בלאי החפץ (פרשת רבית לגר"א נידלס פ"ב ס"ט, נשך כסף סס, רבית לאור ההלכה סס, ומשנת רבית סס עור).

הטעם: כל איסור ריבית הוא על הלוואה שבו הלווה לוקח לעצמו מה שלווה ואח"כ מחזיר דומה לו עם תוספת, אבל בהשאלה שצריכים להחזיר את אותו חפץ עצמו ולא דומה לו, אין איסור ריבית (וזה לא דומה להשאלה של חפצים מתכלים מה שקרוי "סאה בסאה" ששם אינו מחזיר את אותו מוצר עצמו אלא אחר כמותו) (ויסודות הריבית לגר"א אמסלס עמ' קיז).

מ"מ מאחר והשוואל צריך להחזיר תמיד את החפץ למשאל אפילו במקרה אונס ואז זה נראה כמו הלוואה [שהלווה תמיד חייב להחזיר את הכסף שלווה] לכן סייגו חכמים את היתרם להחזיר יותר ממשאל רק בחפצים שיש בהם בלאי שאז ה"תוספת" היא עבור הבלאי שמותר (נשך כסף סס, פרשת רבית סס, ועור).

ד. כלים שיש בהם בלאי [פחת כתוצאה משימוש] כמו רוב הכלים שאנו משתמשים בהם ככלי עבודה, מכשירי חשמל, מכוניות, מכשירים רפואיים, כלי זכוכית וכדו' (רבית לאור ההלכה פ"כ"א ס"ז). כלים שאין בהם בלאי כגון: כלי כסף וזהב או תכשיטים שעשויים מכסף או מזהב (פרשת רבית פ"ב ס"ב,

רביה לאור ההלכה שם, עיין חוט השני עמ' קכ).

ה. המשאיל לחברו חפץ שיש בו בלאי והשואל מחזיר את החפץ בתוספת תרומה כספית, מתנה או ברכה אין בזה איסור ריבית (נשך כסף פ"א ס"ד, יסודות הריבית פ"ח ס"ז), אבל בחפץ שאין בו בלאי (ככלי זהב) אסור להוסיף את התוספת הנ"ל (פרשת רביה שם ס"טז, יסודות הריבית שם).

ו. מותר לקנוס את השואל חפץ שיש בו בלאי [כשהתנו על זאת בזמן ההשאלה] כשאינו מחזיר בזמן בין בקנס חד פעמי בין בקנס מתרבה על כל יום או שבוע שמתעכב מלהחזיר את החפץ (חוט שני פ"י ס"א עמ' ע) אבל בחפץ שאין בו בלאי (ככלי זהב) אין לקנוסו שהרי זה כמו ריבית (נשך כסף שם).

ז. המשאיל רכבו לחברו ומתנה עימו שיחזיר לו את הדלק שמשמש, יכול השואל למלא את מיכל הדלק של המכונית יותר ממה שקיבל ואין בזה משום ריבית.

הטעם: לפי שאינו נותן למשאיל את "תוספת דלק" על עצם טובת ההשאלה (כמו בהלוואה שהריבית זה על עצם טובת ההלוואה) אלא על הבלאי של הרכב (ויאמר אברהם רביה סי' קס ס"ג-יד, משנת רביה פ"ז ס"ק ה עמ' קלא-קלב, רביה לאור ההלכה (ח) פ"כא ס"ק טו).

מה שאין כן השוכר רכב והחזיר יותר דלק ממה שקיבל הרי זה ריבית, וגם אם יחזיר את אותה כמות דלק יש בעיה של ריבית "סאה בסאה". ולבעיה השנייה יש פתרון, שקודם השכרת המכונית יקנה [או ימכור לו] המשכיר לשוכר ליטר דלק ממה שיש במיכל ואז יש כאן דין שיש לשוכר [ללווה] מעט משלו ואז אפשר להחזיר את אותה כמות דלק (משנת רביה שם, עיין ויאמר אברהם שם).

ח. המשאיל כלי לחברו רשאי להתנות עימו שאם ישבר יתחייב לשלם לו על כלי חדש תמורת ישן שהשואל ונשבר (שו"ת אבני יספה ח"ג חו"מ סי' קיז) וכל זה דווקא בכלי שיש בו בלאי (ע"פ ש"ך יו"ד ס' קעו ס"ק 7 ובשו"ת הנ"ל בסוף התשובה בשם הרב יעקב יעקביה זצ"ל, רביה לאור ההלכה (ח) פ"כב ס"ט ושם, רביה הלכה למעשה-צריח פנחס לגר"פ וינד פ"ג ס"יב).

הטעם: שה"תוספת" בין כלי ישן לחדש אינה ריבית, בכלי שיש לו בלאי, שאפשר לתלות זה בבלאי (שם).
ט. המשאיל (כגון: בגמ"חיים) כלים שיש בהם בלאי כגון: ציוד רפואי, כלי עבודה, ספרים, עריסות וכדו' רשאי לבטח עצמו מנזק שיכול להיגרם לציוד המושאל כגון: שבירה, קלקול וכדו' ולהתנות עם השואל שיקבל על עצמו גניבה, אבידה ואונסין, וכן מותר למשאיל לדרוש דמי ערבון באם החפץ יתקלקל (עיין חוט שני פ"י ס"א, עיין רביה הלכה למעשה צריח פנחס פ"ג ס"יב).

י. יזהר המשאיל שלא להשתמש בכספי הערבון לצרכיו כל זמן ההשאלה כי יש חשש ריבית להשתמש בהם.

הטעם: שהרי השואל לכאורה מלווה את דמי הערבון ובתמורה מקבל זכות השתמשות בחפץ ששאל (חוט שני פ"י ס"א, רביה לאור ההלכה פ"ה ס"ב) [או יחתמו על שטר "היתר עסקא" לצורך שימוש כזה(חוט שני שם) ויציינו זאת בטופס ההשאלה (טעם רביה לגר"י קרייזר פ"יא ס"ב)].

יא. אסור לאדם להשכיר כספו דהיינו לומר לחברו אשכיר לך סכום כסף [מסוים] ותשלם לי שכירות חודשית עבור שימוש בכסף זה שזה בעצם הלוואה בריבית האסורה (שו"ע סי' קעו ס"א, דני יעקב שם) אמנם מותר לו להשכיר מעותיו כדי ללמוד צורת מטבעות או כדי שיראה כאדם עשיר, והוא שהשואל מחזיר לו את אותם מטבעות [עצמם] שלקח (שו"ע שם) וכל זה בתנאי שהשוכר קיבל עליו את האחריות המקובלת שהיא גניבה ואבידה, אבל אם קיבל עליו כל אחריות (שתמיד חייב להחזיר לא משנה מה הסיבה) אסור (הגרמ"א שם).

הטעם: שאם קיבל עליו אחריות כוללת זה בעצם כמו בהלוואה שגם שם מקבלים אחריות כוללת ותמיד צריך להחזיר את הכסף שלווה ואין שום טענה להפטר אפילו לא אונס (דני יעקב שם).

יב. המשכיר כלי שיש לו בלאי ככלי עבודה, ציוד רפואי, ספרים, מכוניות, שמלות כלה וכדו', מותר לו ליטול דמי שכירות עבור השכרתם אע"פ שהשוכר מתחייב בכל אחריות אפילו באונסין (חוט שני פ"י ס"ג) ומותר להתנות שאם יינזק הכלי ישלם השוכר (בנוסף לדמי השכירות) את שווי הכלי בשעת השכירות (רביה לאור ההלכה פ"כא ס"ד).

הטעם: ששכר ההשכרה שמקבל המשכיר אינו עבור טובת ההשאלה כמו בהלוואה אלא עבור פחת הכלי [=ירידת ערך הכלי] (פרשת רביה פ"ב ס"ג).

[אלא שלספרדים משלם שווי הכלי בשעת ההשכרה ולאשכנזים משלם שווי הכלי בשעת שבירתו וכדו'] (ע"פ שו"ע יו"ד סי' קעו ס"ד והגרמ"א שם ואחוניס).

יג. מותר למשכיר כלי לחברו להוסיף בחוזה השכירות (בכלי שיש לו בלאי) שאם השוכר לא יחזיר את הכלי בזמן ישלם קנס חד פעמי, אבל קנס המתרבה [היינו עבור כל יום או שבוע של איחור יש תשלום קנס] לא, [ואפשר להסדיר זאת ע"י "היתר עיסקא"] (פרשת רביה פ"ד ס"ד, גבועות עולם - סערי רביה פלגרי"י שמואלאון "כב ס"יד, עיין חוט שני עמ' עא).

יד. המשכיר כלי שאין לו בלאי כגון: כלי זהב וכסף וכדו' מותר להשכירו על מנת להשתמש בו ובתנאי שאין השוכר מקבל על עצמו אחריות לכלי אלא את האחריות הרגילה שזה גניבה ואבידה, לא אונס (רביה לאור ההלכה (ח) פ"כא ס"ה, פרשת רביה פ"ב ס"ב).

הטעם: כבסעיק יא'